

Hajdú Mihály: Általános és magyar névtan. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 955 lap.

Hajdú Mihály *Általános és magyar névtan* című művének első kötete a címbeli ígéretes témának első felét messzemenően, második felét az alcímben jelzett: *Személynevek* vonatkozásában majdnem teljes mértékben megvalósítja, a többi névfajta tárgyalásával pedig a készülőben levő második kötet fogja kiteljesíteni a szerzőnek ezt a rendkívüli vállalkozását. Egy ilyen nagy terjedelmű és gazdag tartalmú mű ismertetőjének, úgy vélem, eleve le kell mondania arról, hogy minden vonatkozásában kellőképp (kritikailag is) értékelje az eddigi kutatások eredményeinek összegzését, a vitatott kérdésekben a szerző állásfoglalásait, és az eredeti kutatási eredményeket módszeresen végigkövesse akárcsak a fontosabb részletekig menően is. (E tekintetben elismerően kell szólni Farkas Tamás tanulmányzámba menő ismertetéséről MNy. 101 [2005], 464–79). A magam számára járhatóbb útnak találok, ha bizonyos szempontokat kiemelve ezek köré csoportosítom mondandómat.

Az Általános és magyar névtan csaknem ezer lapon, a kiadót dicsérendő külsőleg is igényes szép kivitelben az Osiris Tankönyvek sorozatban jelent meg. Maga a szerző is tankönyvként nyilatkozik művéről: „Ezeknek [mármint a legújabb leíró nyelvtanainknak] mindegyike külön tankönyvbe utalta a tulajdonnevek tárgyalását, s ezeknek eredményeként született meg ez a tulajdonnevekkel foglalkozó *tankönyv* is” (kiemelés tőlem) (131). E mű azonban messze meghaladja akár a legmagasabb szintű tankönyv fogalmát, és nem is elsősorban terjedelme miatt (hisz az ezerlapos egyetemi tankönyvek ma már nem mennek ritkaságszámba). Ugyanakkor vannak olyan jellemzői, amelyek az igazán jó tankönyvekre is érvényesek: először a tárgyalásmód módszerességét emelném ki, amely a tudománytörténeti bevezetőktől kiindulva, a névelméleti alapkérdések elmélyült áttekintése után, az egyetemes, a világ nagy része névadásának és -használatának bemutatásán át jut el a magyar személynévtörténetig. Ennek utolsó fejezete: a ragadványnevekről szóló e kötetből azonban sajnálatosan kimaradt. Mindenképpen célszerű lett volna e kötetben helyet szorítani neki nemcsak azért, mert vele együtt lett volna e névfajta tárgyalása kerek egész, hanem mert a második kötetbe kerülve annak tartalmi egységét megbontja. Ha úgy tekintjük e művet mint a névtanba magas szinten bevezető tankönyvet, akkor még legalább két következetesen érvényesített sajátosságát kell említünk: a névtani műszóhasználatra fordított figyelmet és az egyes személynévfajták kutatásában alkalmazandó módszerbeli fejtegetéseket (ezekkel a továbbiakban még foglalkozunk).

Hajdú Mihály könyve azonban mindezek ellenére nem tankönyvnek, hanem olyan névtani szintézisnek készült, amely szerzőjének e tudományterületen szerzett széles körű hazai és nemzetközi tájékozottságát, mindenekelőtt pedig saját kutatási eredményeit foglalja magában a névelmélet számos kérdésében és a magyar személynévtörténetnek főleg közép- és újmagyar korszakára vonatkozólag. De hogy ki minek tekinti az *Általános és magyar névtant*, azt mindenkinek saját magának kell eldöntenie, mérlegre téve, mit ad hozzá eddigi névtani műveltségéhez e könyv ismeretanyaga. Én, bár nem vagyok épp kezdő, igen sokat tanultam belőle, és meggyőződésem, hogy sokan fogják kézikönyvként használni.

De térjünk vissza az úgynevezett „tankönyvi sajátságként” már említett két következetesen végigvitt törekvésre, közülük először a műszóhasználat tárgyalására. Mint tudjuk, a névtani terminusok változatai és tartalmi vonatkozásaik nem egységesek, tartalmi bizonytalanságok tapasztalhatók, sőt vitatható használati, funkcionális körök is. Jól emlékszünk (mi öregebbek) még az egykori Bokor-levelekben a Hajdú Mihálytól kezdeményezett terminológiai vitára, illetve eszmecsere,

amely az azóta eltelt évtizedekben sem jutott teljesen nyugvópontra, sőt sok tekintetben aktuális kérdése marad névtudományunknak. Nyilván ez készítette a szerzőt arra, hogy főleg az *Általános kérdések* egyes fejezeteiben, de a személynévtörténeti részben is kiemelt figyelmet fordítson a névtani fogalmak tisztázására, például: identifikáció és denotáció különbsége, a köztük fennálló érintkezések elhatárolása (85–6), és az árnyalatok megkülönböztetése (pl. érzelmi konnotáció és névhangulat [93], az összefoglalóan népetimológiaként emlegetett tulajdonnév-változáson belüli rendszerezés [64–71], az elnevezés és az elnevezett [nyelvi és valóság] viszonyából adódó eltéréseinek rendszere [pl. homonímia és polidenotatum 91–4]). A fogalomtisztázás nyomán támadt pontosabb műszóhasználati igény kielégítésére vagy a már meglevő műszók pontosabb kijelölése, újak alkotása, vagy idegen műszavaknak a magyar névterminológiába való bevezetése szolgál.

Az esetek többségében eredményes a szerző fogalmi (terminológiai) pontosítási szándéka, noha a funkcionális árnyalatok összefonódása miatt olykor számomra kevésbé meggyőző esetekre is van példa. Ilyenek főleg a tulajdonnév jelentésszerkezetét tárgyaló (*Denotáció* című) fejezetben fordulnak elő. A névelméletnek talán e legbonyolultabb kérdésében a szerző csatlakozik Soltész Katalinnak (1976) korábban kidolgozott jelentésszerkezet-felfogásához, de az összeszővődő jelentésrészteket külön-külön részleteiben is kritikai elemzésnek veti alá. Az egyik leglényegesebb eltérés abból adódik, hogy Soltésszal ellentétben az információtartalmat nem tekinti a névjelentés részének többek között azon az alapon, hogy „[a] pontos információtartalom csak az identifikáció révén valósul meg, ehhez viszont ismernünk kell a jelölőn (a néven) kívül a jelöltet is” (85). De hisz ez alapfeltétele magának a tulajdonnévi minőség felismerésének is. Az, hogy az információtartalom, „az identifikáció révén valósul meg”, szerintem nem cáfolja, hanem megerősíti azt, hogy az információtartalom a név jelentésének szerves része. Az elhomályosult információtartalomra felhozott példákban (*Vásárhely, Berettyóújfalú, Balmazújváros*) pedig nem az információtartalom: ’település’ homályosult el, hanem a névadás egykori motivációja. Az információtartalom és a motiváció különbsége viszont meghatározásuk hasonló megfogalmazása miatt egybemosódni látszik „az információ, vagyis a jelöltről (denotátumról) való ismeretek közlése” (84), „[a] tulajdonneveknek azt a sajátosságát, hogy utalnak a denotátum a névvel megnevezett valamely tulajdonságára, valahová tartozására, valamivel való összefüggésére, *motivációnak* nevezzük” (86). A fentebb idézettekben az tükröződik, hogy a név információtartalma és motivációja gyakran egybeeshet.

A gyakran összekevert névhomonímia és polidenotátum-jelenségek között is igyekszik határt vonni a szerző (89–92), s ennek során kimondja, hogy „[a] tulajdonnevek esetében [...] a homonímia nem csupán bizonyíthatóan eltérő más etimológián alapul, hanem az elnevezés okainak különbözőségén is” (91). A szemléltető példák közt azonban mégsem tekinti névhomonimáknak azokat a kereszt- vagy beceneveket, amelyekből családnevek alakultak, noha az elnevezés okai a családnevek keletkezésében mások (az ún. apanévfunckió a családnev esetében más, mint a pusztá névöröklésben).

A névjelentés összetevői közé ő is felveszi a konnotációt, a névhez fűződő asszociációkat. Nem kap hangsúlyt azonban, hogy elsősorban a társadalmi szinten elterjedt asszociációk épülnek be a név jelentésszerkezetébe (ez indíthatja el köznevesüléseket is), inkább a szubjektív érzelmi jellegű asszociációkból fakadó konnotációval foglalkozik talán azért is, hogy ettől elhatárolja a névhangulat fogalmát és műszavát. „Nem szabad ugyanis összetévesztenünk az érzelmi konnotációt a hangulati hatással, ami elsősorban az *etimológiai szójelentésből származik*” (87) (kiemelés tőlem). Egy másik fejezetben (*Névléktan*) részletesebben is visszatér a névhangulat tartalmának kifejtésére (111–5), itt viszont az előzőnek némileg ellentmondva a névhangulatnak más forrásait (formai, társadalmi) állítja előtérbe, a név közszói (etimológiai) alapjának jelentéséből adódó hangulati hatásra legfeljebb a névhumort szemléltetők közt akadunk egy-két példára.

A személynévtörténeti részben nem annyira a névtani fogalmak pontosításához kötött műszóhasználatra, mint inkább a forgalomban levő műszószinonimákból a megfelelőbbnek látszók kiválasztására esik a hangsúly. Így a vezeték- vagy családnev közül a ma már amúgy is elterjedtebb utóbbi mellé áll, sőt kiterjeszti e személynév fajta még nem öröklődő korszakára is (738–40).

A *becézőnév* és *becenév* változatokra nézve visszatér a rövidebbik *becenév* változathoz. Feleleveníti az *egyénnév* ~ *egyéni név* műszót, de nem egészen egyértelmű tartalommal, tudniillik először a keresztnév felvétele előtt használt nevekre vonatkoztatja, de ugyanitt a „kényszeredett” utónevet kiváltó műszónak is mondja (347), máshol egy-egy jelzővel bővítve ősi egyénnévi eredetű, illetve keresztyén egyénnévi (!) családnevek megnevezésében (792–3) szerepelteti. Teljesen új, de helyeselhető terminusként vezeti be a *társadalmi megközelítésű* és az *egyéni megközelítésű családnevek* műszavakat, amelyek társadalmi csoportokhoz (foglalkozás, tisztség stb.) tartozást, illetve egyének (külső, belső) tulajdonságait motiváló családneveket foglalnak össze, így ezek jobban arányíthatókká válnak a többi nagyobb családnévtípushoz. Noha a műszóhasználat e gazdag tartalmú munkának csak egy kis részlete, azért tartottam érdemesnek behatóbban foglalkozni vele, mert a szerző névtani fogalmak sorának pontosításával kapcsolja őket össze, s e tekintetben kézikönyvként remélhetőleg egységesítő hatásúvá is válhat.

Hajdú művének a tankönyvjelleghez leginkább közelítő másik sajátossága a módszertani kérdéseknek szentelt számos hosszabban is kifejtett észrevétel, sőt önálló fejezet. Ilyenek zömmel a magyar személynévtörténeti részben találhatók. Például a személynévtörténet forrásainak két fő típusával: az összeírásokkal és az anyakönyvekkel kapcsolatban felveti és egy gyakorlati példán meg is oldja azt a kérdést, hogy e két, más-más történeti korra jellemző forrásanyag vizsgálatának eredményei összevethetők (345–6). (Csak zárójelben jegyzem itt meg, hogy a források gazdag bemutatásából a névösszeírásokban bővelkedő iskolatörténeti kiadványok pl. Fontes rerum scolasticarum sorozat stb., sajnos, jórészt kimaradtak.) A keresztnévek újmagyar kori történetét *Az anyagyűjtés és a feldolgozás módszereiről* szóló fejezet vezeti be (417–22), de az ezt követő fejezetben is (*A névanyag általános vizsgálata*, 423–53) sokféle módszertani útmutatást ad a szerző akár a kezdőbb, akár a tapasztaltabb kutató számára is, hogy a keresztnévek komplex vizsgálatát megalapozza. Ezek közül újdonságánál fogva kiemelném egy olyan egzakt terhelési mutató bevezetését, amely lehetővé teszi különböző hosszúságú korok és eltérő nagyságú földrajzi egységek névgyakoriságának összehasonlítását. A névállomány szerkezete mellett a névhasználatot jobban tükröző névstruktúra (valamely település, vidék, korszak névanyagának belső szerkezete) vizsgálatára mutat be olyan módszert, amely az időbeli változások és a földrajzi (város, falu) különbségek szemléltetésére is kiválóan alkalmas. Ha e keresztnév-vizsgálati modell követőkre talál (magam már próbálkoztam vele kalotaszegi keresztnévanyagon), ez a jövőben készülő keresztnév kutatások eredményeinek egybevetését nagyon megkönnyíthetné. A névszerkezeti vizsgálatok mellett a névanyag nevek szerinti vizsgálata terén fontos újításnak tartom az úgynevezett jellegzetes nevek csoportjának számbavételét (közepes gyakoriságú, de egy-egy területen másoknál sűrűbben előforduló kereszt- vagy családnevek), amelyek névföldrajzi szempontból karakterisztikusabbak, mint a rendszerint széles elterjedtségű leggyakoribb nevek. Az említetteken kívül még igen sok gyakorlati módszer olvasható ki más fejezetekből is, főleg egy-egy jelenségvizsgálat konkrét példáiból.

A fentebb kifejtettekkel együtt az *Általános és magyar névtan* azonban – mint már említettem – valójában szintézis szerzője időben és térben széles körű tájékozottságának, valamint névelméleti és személynévtörténeti a korábbiakhoz kapcsolt, de saját kutatási eredményeinek szintézise, amelynek egyes részleteit korábbi közleményeiből megismerhettük, másokat itt olvashatunk először. A továbbiakban én inkább ez utóbbiakkal szeretnék foglalkozni, nagyra értékelve az itt nem érintett részekben foglaltakat is.

Egyetemes névtani tájékozottságunk kiszélesítéséhez jelentékenyen hozzájárul az a körkép, amelyet a szerző az egyes világrészekben élő vagy élt személynévrendszerekről nyújt a legújabb nemzetközi szakirodalom gazdag felhasználásával. A szakemberek szűk körén túl a névtan iránt érdeklődők eddig részletesebben csak a magyar névrendszer fejlődésére közvetve vagy közvetlenül ható névrendszerekkel, illetve nyelvcsaládunk más tagjainál használatosakkal ismerkedhettek meg többé-kevésbé (Kálmán Béla: *A nevek világa*, 4. átdolgozott kiadás, Debrecen, 1996). Tágabb kitekintést vagy csak érintőlegesen egyes vonatkozásokban (J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév funk-*

ciója és jelentése. Bp., 1979), vagy alkalmilag kaphattak főleg a Névtani Értesítőben megjelent egy-egy rövid beszámolóból. Hajdú művének hatalmas munkával és olvasottság alapján egybeállított e fejezete nemcsak nagy mértékben kitágította a tájékozódási lehetőségeket a világ névadási rendszereiről, hanem az érdekes, sőt az európai névszokásokba belegyökerezett szemlélet számára különlegesnek ható sajátosságok mellett kidomborodnak azok az egyezések is, amelyek a legkülönbébb és egymástól világrésznyi távolságban levő névrendszerek között fennállnak, és így joggal besorolódhatnak a névtani univerzálék közé. Minthogy ezek már egyszeri olvasásra is feltűnnek, nem egészen érthető, összefoglalásukra miért nem szánta rá magát a szerző e tanulságos nagy fejezet lezárásaként.

A magyar személynévrendszer történetét tárgyaló második nagy egysége a könyvnek az új műszóval *egyéni neveknek* nevezett kereszténység előtti névrendszer motivációs és jelentéstani csoportjainak, a személynevek három fajtájának: a keresztnév, a becenev, valamint a családnevek történetének szentel jórészt saját korábbi kutatásain alapuló s e névfajtákat minden eddiginél átfogóbban és elmélyültebben bemutató fejlődéstörténeti fejezeteket, kiegészítve névfajtánként még más földrajzi, szociolingvisztikai, dialektológiai, stilisztikai vizsgálati szempontokkal.

A keresztnévtörténet középmagyar, illetve újmagyar kori szakaszának kidolgozottságában elég nagy különbség mutatkozik, amely csak részben írható az e korszakokból rendelkezésre álló források különböző mennyiségének és jellegének a rovására. Belejátszik ebbe – érthető módon – az is, hogy a szerző az újmagyar korra vonatkozólag korábban már igen alapos vizsgálatot végzett, amelynek eredményeiből azonban csak szemelgetve és keveset közölt, e művébe beleépítve és 2003-ig kiegészítve végre ismertté és mások számára is – egybevétel, módszerbeli tanulságok szempontjából – felhasználhatóvá váltak.

A középmagyar kor nyelvének részletes felkutatása épp napjainkban folyik, s ebbe is illeszkedik a középmagyar névtörténetnek a feltérképezése, amelyről néhány kitűnő, de földrajzilag szűk körre korlátozódó tanulmányon kívül e munka rajzol először a magyar nyelvterület nagy részére vonatkozó és fejlődési, változási szakaszait is követő összefüggő képet mind a keresztnév, mind a családnevek viszonylatában.

A középmagyar kori keresztnév 10, az újmagyar koriak 9 korszakra bontásából kronológiai pontossággal kirajzolódnak mind a változások főbb irányai (a névállomány középmagyar kor végi elszűkülése, majd fokozatos, sőt hirtelen gyarapodása az újmagyarban, a férfi- és a női keresztnév megterheltségi viszonyainak a megfordulása a két korszakban, a kettős keresztnév megjelenése, kialakulása és terjedése stb.), a felekezeti névhasználat megnyilvánulásai stb.), így az eddigi elnagyolt ismereteink helyébe részletekbe menő adatokkal bizonyított szilárdabb tudás léphetett. A névgyedekre lebontott vizsgálat pedig lehetővé teszi, hogy a névdivat változásait már a középmagyar kortól kezdve a 21. század elejéig nyomon követhessük.

A keresztnév térbeli elterjedtségéről 10 földrajzi egységnek a vizsgálata alapján nyerünk képet. A középmagyar korból (nyilván az adatok kisebb száma miatt) ezt még csak a leggyakoribb férfi- és női nevek térképre vetítése szemlélteti, illetve egy alféjezet foglalja össze, az újmagyar korra nézve viszont már teljes gyakorlati névlistákon szemlélhetjük a 10 földrajzi egység keresztnéveit az Őrségtől Bukovináig e korszak mind a kilenc időszakában. Bármely ezután kutató terület névanyagához kiválóan felhasználható egybevételét kínálnak e névlisták.

Érthetőnek találjuk, hogy a trianoni határokon túli területek történeti névanyagához (Bukovinát kivéve) a szerző hozzájutási lehetősége a kiadványokban megjelentekre szorult. Kevésbé érthető viszont, miért nem használta fel például a Székely oklevéltár középmagyar kori katonai összeírásait vagy az ez alapján készült feldolgozásokat (Takács 1953, Gergely 2003). A keleti nyelvterület keresztnéveinek csak a Gyalui Urbáriumra hagyatkozó bemutatása így téves képet alakíthat ki a kevésbé járatos olvasóban, például a térképen (391) az itt jellemzőnek feltüntetett férfinévek (Tódor, Marian, Konstantin, Lázár, Simon) vagy az innen kimutatott és az összesített névlistába is felvett számos román keresztnév viselői ugyanis az akkor már e területen élő román lakosok voltak,

e nevek (pl. *Paszku, Filimon, Kirill, Nyisztor, Kifor, Lupul, Scridon* stb.) nem tekinthetők a magyar személynévanyaghoz tartozóknak. Már itt a névföldrajzi vizsgálat során bekapcsolódik a felekezeti szempont is, hisz, mint a szerző hangsúlyozza, a keresztnévek terjedését az egyes vidékek vallási hovatarozása nagyban befolyásolja. De ugyanez a szempont más fejezetekben is, például a keresztnévek szociolingvisztiai vizsgálata, a névállomány összetétele (547–50) kapcsán is visszatér, és a korábbinál árnyaltabb megvilágítást ad a keresztnévek felekezeti preferenciájának. Rávilágít például, hogy ugyanaz a keresztnév vidékenként más-más felekezethez tartozónak is számíthat (411), az egyiktől a másikhoz is kölcsönözhető, sőt időről időre is változhat. A Hajdútól vizsgált névföldrajzi egységek közt szerepel az Ormánság. A szerző több ízben kitér e tájegység másokétól elütő keresztnévállományára: „Különösen figyelemre méltó az Ormánság egészen elütő, kissé konzervatív névdivatja, de ugyanakkor az ószövevségi nevek gyakori használata is, mind a férfinevek, mind a nőiek körében” (409). Valószínűnek tartom, hogy ennek hátterében is vallási befolyás állhat, hisz a 17. században a dél-dunántúli területről, Baranyából nagy számban mentek diákok az akkori kolozsvári unitárius iskolába, s e vallás hívei (meg a leginkább köztük lappangó szombatosok) már akkor, de még inkább a 18. században kitűntek az ószövevségi nevek viselésében (Gergely 2003).

Hajdú könyvének utolsó nagy fejezete a családnévek történetének, főleg egyéni kutatásain alapuló és először itt közzétett közép- és újmagyar kori szakaszairól szól. A kialakulási okok komplexitásával foglalkozva kiemeli az Anjou-kort, amely az európai (észak-olasz) hatások közvetítésében fontos szerepet játszott. A történeti adatok gyakorlati kezelése és értelmezése tekintetében is igen fontosnak tartom az egynevségekről, a névelemhiányról és a körülírásról írott fejezetet, amely a 16–17. század többféleképpen értelmezhető, ezért vitatott névtani adatanyagának árnyalt elemzésével járul hozzá a fejezet címében foglalt jelenségek pontosításához. Különösen részletesen foglalkozik a körülírásokkal (ennek a családnév kialakulásának kezdeti szakaszában is nagy jelentőséget tulajdonít), több típusukat is elkülöníti. Körükbe vonja és e szempontból rendszerezi az úgynevezett asszonyneveket is, rámutatva azokra az egyezésekre, amelyek a férfiakra vonatkozó körülírásokhoz kapcsolják őket. Ezután a családnévöröklődéssel és a családnévváltozásokkal foglalkozó fejezetek következnek, ez utóbbiból kiemelném a kéttagból álló (pl. *Györgypál, Kisgyörgy* stb.) családnévtípus kialakulásának részletes kifejtését, amelyről szintén itt olvashatunk először. A ragadványnevek történeti kutatásával foglalkozókra viszont lehangoló az a megállapítása, hogy mivel e névfajtának a családnévelőzményektől való elhatárolása a középmagyar korban lehetetlen, ezért kutatásukra csak a 18. századtól van komoly esély. *A családnévek rendszerezése* címet viselő következő fejezet első részében a szerző áttekinti az eddigi rendszerezéseket, és rámutat szempontkeveredéseikre, ezeket kiküszöbölendő a második részben sorra veszi azokat a szempontokat, „amelyek szerint a családnéveket osztályozni lehet” (766). Bár nem tagadható, hogy az itt felsoroltak esetében az időbeliségtől a kifejező nyelvi eszközökig terjedő tizennégyféle vizsgálati szempont alkalmazásakor a kutatók az egyes szempontoknak megfelelő osztályokba sorolják a neveket, a családnévek rendszerezésén eddig vagy a névadás indítékán alapuló, vagy jelentéstani, vagy morfológiai, esetleg szófaji szempontú (vagy ezeket keverő) rendszerezést értettek, ezért hat meglepően az eddig érvényesített rendszerezési és vizsgálati szempontoknak az osztályozás lehetőségének logikája alapján történő összevonása e fejezetben.

A következő fejezet címe: *A családnévek matematikai vizsgálata* is csak részben fedi az itt tárgyalt tartalmat. Mert igaz ugyan, hogy a szerző olyan névgyakorisági mutatókra mutat rá, amelyekből a lakosság homogenitására, illetve migrációjára lehet következtetni, de e fejezet nagy részét kitévő jellemző nevek vidékenkénti bemutatása már túllép a „matematikainak” nevezhető szemponton.

A jelentéstani vizsgálatok című legnagyobb fejezetben kerül sor az egyes családnévtípusok sok részletkérdést felölölő és történeti változásai folyamatát is bemutató tárgyalására. Belőle nagyon sok új részlettel gazdagodnak a családnévtípusok történetére vonatkozó ismereteink, ezekből itt mindössze néhányat emelhetünk ki. Az idegen eredetű családnévek elszaporodása a 18. századtól a névtan oldaláról erősíti meg a törökdúlás és -kiverés utáni nagymérvű betelepülések történel-

mi tényét. A keresztnévi eredetű családnevek típusának dominanciáját azzal magyarázza, hogy a családnév kialakulása az egyházi keresztnévek elterjedésének korával esett egybe, az apa nevével való megkülönböztetés tehát az apáknál már gyakorivá vált keresztnevekkel történt. A női nevekből alakult családnevek valamivel sűrűbb alföldi előfordulását a háborúk miatt özvegyen maradtak itteni nagyobb számával magyarázza. A helynévi eredetű családnevek számának növekedése a 18. századra szintén a magyar lakosság belső migrációjának következménye, nem számol viszont a származási helyre utaló úgynevezett iskolai nevek hatásával, amelyek az iskolázottság 17–18. századi növekedése folytán szélesebb körben is elterjedtek. Gyakorlati módszert mutat be a pusztai helynévből alakult családnévtípusnak az azonos személynévből alakultaktól való elkülönítésére, illetve valószínűsítésére. A *társadalmi és egyéni megközelítésű családnevek* új műszavak alatt összevont csoportokban (l. fentebb) csak a konkrét megnevezésű foglalkozás-, illetve külső, belső tulajdonságokra utaló neveket szerepelteti. A képes (asszociatív) megnevezésű foglalkozást, illetve tulajdonságot jelentő családnevek viszont egy ettől talán túl távol eső, *A stilisztikai vizsgálatok* című fejezetbe kerülnek, még a morfológiai vizsgálatnak szentelt fejezet is elválasztja őket. A stilisztikai kifejezőeszközökkel alakult szimbólum-metaforikus és részkiemelő csoportokra osztott családnevek időbeli és földrajzi megoszlása, valamint e csoport családneveken belüli részesedése alapján arra a következtetésre jut, hogy „a stilisztikai motiváció igen jelentős a családnévállományban” (822).

A szociolingvisztikai vizsgálat lehetőségét csökkenti, hogy nemigen van azonos területről származó, de más-más szociális csoportra vonatkozó adatanyag. Nemesi és jobbágyösszeírások az Őrségből, város és környéke Békésből képezi e vizsgálat alapját.

A dialektológiai vizsgálat három nyelvjárási hangtani jelenségnek a családnév-alakváltozásokban való jelentkezésére terjed ki e fejezetben, a tájszavakból alakultakra viszont a jelentéstani csoportokban találunk néhány példát.

Az utolsó, összegzésnek is tekinthető fejezet: *Névelőfordulási és névgyakorisági vizsgálatok* átfogó képet nyújt átlagosan 16 azonos nagyságú névföldrajzi egység három évszázadnyi családnévállományáról századonként külön-külön és összesítő névgyakorisági listákon, kiemelve közülük a leggyakoribb és a jellemző neveket, összehasonlítva a névgyakoriság és az egyszerű nevek arányának szempontjából is. A három évszázad időbeli egybevetéséből az szűrhető le, hogy a magyar lakosság családnévállományában nincs lényegi változás, ellenben a 18. században igen nagy az arányváltozás a betelepülések folytán az idegen eredetű családneveink javára.

Hajdú Mihály művének utolsó része az a csaknem nyolcvan oldalnyi szakirodalomjegyzék, amelyben a nemzetközi névtan számon tartott régebbi és legújabb írásai szinte teljességükben, a magyar névtan és a hozzá kapcsolódó tudományágak, különösen pedig a személynév kutatás eredményeit tartalmazó minden közlemény helyet kapott. Ez az irodalomjegyzék is kézikönyvként forgatható a névtan művelői és érdeklődői számára egyaránt.

Az *Általános és magyar névtan* a nélkülözhetetlen alpmű szerepét fogja betölteni a magyar névtanban már első kötetével és méginkább remélhetőleg mihamarább elkészülő, e művet teljessé tevő következő részével. Ehhez kívánunk a szerzőnek töretlen munkaerőt.

B. Gergely Piroška